

Nagmetov proti Rusku, rozsudek velkého senátu ze dne 30. 3. 2017 - Určení výše spravedlivého zadostiučinění z vlastního podnětu Soudu, za absence výslovného nároku stěžovatele

Stěžovatel: Nagmetov

Žalovaný stát: Rusko

Číslo stížnosti: 35589/08

Datum: 30.03.2017

Článek Úmluvy: čl. 2
čl. 41

Rozhodovací formace: Velký senát

Soud: Evropský soud pro lidská práva

Hesla: hájitelné tvrzení, národní orgán, právo na účinné opravné prostředky, právo na život, trestní právo, účinné vyšetřování, účinný právní prostředek nápravy

Český právní řád: čl. 6 Listiny základních práv a svobod

Významnost: 1

Určení výše spravedlivého zadostiučinění z vlastního podnětu Soudu, za absence výslovného nároku stěžovatele

Autorský komentář:

Rozhodnutí velkého senátu, který v rozsudku ze dne 30. 3. 2017 jednomyslně konstatoval porušení čl. 2 Úmluvy a (poměrem hlasů 14 ku 3) z něj plynoucí povinnost státu uhradit stěžovateli náhradu nemateriální újmy, a to i přes to, že stěžovatel návrh na částku odškodnění ve své stížnosti neuvedl, bylo přijato řadou kritických komentářů a reflexí. Přiznávání spravedlivého zadostiučinění se obecně v poslední době stává kontroverzním tématem, a to i v souvislosti s rostoucím počtem stížností, v nichž je konstatováno závažné porušení Úmluvy.

Jedná se o historicky první rozsudek, kde Soud nedospěl k závěru o přiznání spravedlivého zadostiučinění z vlastního pokynu jednomyslně. Nejproblematictější bodem rozsudku, na nějž upozorňují disentuující soudci, je nabourání legitimních očekávání a právní jistoty plynoucí z předchozí judikatury, a pak v zásadě arbitrární rozšíření diskreční pravomoci Soudu. Velký senát v rozsudku explicitně položil novou praxi a postup pro budoucí přiznávání náhrady i za absence výslovného návrhu ze strany stěžovatelů (předpoklady, neboli prekvizity, podle nichž musí existovat indikace, že stěžovatel ve skutečnosti požaduje náhradu, kauzální spojitost mezi škodou a

újmou, a konečně posouzení závažnosti porušení Úmluvy). Soud se tak pokusil vyjasnit pravidla aplikace čl. 41 Úmluvy ve výjimečných případech, jak však poznamenali soudci Nussberger a Lemmens v odděleném souhlasném stanovisku, navržený postup lze de facto aplikovat na téměř jakýkoliv individuální případ projednávaný soudem. Závěry rozsudku tak problematizují předchozí judikaturu odmítající tzv. punitive damages, a doslova otevírají pandorinu skříňku nadměrného rozšiřování diskreční pravomoci Soudu nad rámec návrhů obsažených v individuálních stížnostech, čímž opět oslabují vztah subsidiarity k vnitrostátnímu řízení a smluvním stranám Úmluvy.

SKUTKOVÝ STAV

Případ má základ ve stížnosti pana Yarmeta Uzeroviche Nagmetova proti Ruské federaci. Stěžovatel ve své stížnosti namítal porušení čl. 2 v souvislosti s úmrtím svého syna. Dne 25. dubna 2006 se Murad Nagmetov, stěžovatelův syn, podílel společně s několika stovkami lidí na veřejném shromáždění ve vesnici Miskindzha v Dagestanu. Shromáždění protestovali proti korupčním praktikám místních úřadů. Přibližně v 15:00 odpoledne byli stěžovatelé obklíčeni zvláštní jednotkou, která vystřelila do vzduchu několik varovných střel. Shromáždění bylo rozpuštěno za použití střelných zbraní, přičemž Murad Nagmetov byl zraněn granátem se slzným plynem a následkům svého zranění podlehl.

V průběhu zásahu bylo vážně zraněno dalších pět lidí a velké množství osob bylo zadrženo. Ještě ten samý den státní zástupce Dagestánské republiky zahájil trestní řízení pro obvinění z vraždy a nezákonného zacházení se střelnou zbraní. Forenzní znalci prozkoumali náboje, které zasáhly a způsobily úmrtí zesnulého. Dne 11. května 2006 byla vydána balistická zpráva, která konstatovala nemožnost zjistit přesný typ zbraně, kterou došlo k výstřelům a zasažení zesnulého. Vyšetřování pokračovalo v průběhu června, července a srpna 2006. Vyšetřovatel žádal v průběhu tohoto období forenzní expertní centrum dagestánského Ministerstva vnitra o vypracování další balistické zprávy, nicméně k jejímu vydání nedošlo v důsledku údajného nedostatku technického vybavení, a to přesto, že centrum mělo k dispozici jak předměty (náboje), které zasáhly tělo oběti, tak 13 zbraní zkonfiskovaných zvláštní jednotce zasahující 25. dubna 2006.

V listopadu 2006 požádal vyšetřovatel o další balistickou zprávu Forenzní vědecký institut Federálních tajných služeb. Podobně jako expertní centrum, i Institut dostal k dispozici všech 13 zbraní a materiál (úlomky nábojů) vytažený z těla oběti. Ve zprávě ze dne 26. února 2007 však Institut konstatoval, že není možné určit zbraň, z níž pochází vystřelený náboj. Znalkyně uvedla, že v těle oběti se našly úlomky granátu, zatímco testování probíhalo na tzv. Volna nábojnicích, které mají odlišné geometrické parametry a vyrábějí se z odlišných materiálů. Dne 26. února 2007 došlo k zastavení vyšetřování.

V srpnu 2007 bratr zesnulého, pan Rafik Nagmetov, zahájil soudní řízení, v němž napadl výše uvedená zjištění. Sovětský okresní soud v Makhachkala jeho stížnost rozsudkem ze dne 8. října 2007 zamítl a Nejvyšší soud Dagestánské republiky tento závěr potvrdil rozsudkem ze dne 14. ledna 2008. Bratr zesnulého se u vnitrostátních soudů domáhal soudního přezkumu, v návaznosti na to okresní soud v rozsudku ze dne 8. října 2008 shledal, že vyšetřování selhalo v důsledku neschopnosti předložit příslušný materiál k forenznímu výzkumu, a tedy nedošlo k přijetí a vyčerpání všech prostředků k identifikování pachatele. Stěžovatel byl později informován, že důkazní materiál získaný z těla jeho syna se ztratil. V listopadu 2009 požádal stěžovatel o doplňující balistickou zprávu a namítal ztrátu důkazů. Vyšetřování bylo obnoveno v prosinci 2009, vyšetřující orgány podstoupily několik kroků k vyjasnění, co se událo s důkazním materiálem, nicméně jeho závěry zůstaly nejasné. Vyšetřování bylo opět zastaveno 16. ledna 2010. Dne 21. února 2011 státní zástupce Dagestánské republiky rozhodl, že toto rozhodnutí bylo nezákonné, a nařídil obnovení vyšetřování, nicméně přes snahu nového vyšetřovatele nedošlo k žádnému posunu. Vyšetřování bylo finálně zastaveno 17. dubna 2011.

PŘÁVNÍ POSOUZENÍ

Řízení před Soudem

(38-40) Stěžovatel se obrátil na Soud s námitkou porušení čl. 2 Úmluvy dne 11. července 2008 a ve své stížnosti tvrdil, že jeho syn zemřel v důsledku nezákonného a nepřiměřeného užití smrtelné síly. Vyšetřování úmrtí jeho syna bylo neúčinné, žádal proto o odškodnění za porušení Úmluvy, nicméně bez specifikace typu a výše škody a požadované náhrady. Soud proto vyzval právního zástupce stěžovatele k doplnění nároku na spravedlivé zadostiučinění. Právní zástupkyně nicméně v určené lhůtě nereagovala a později uvedla, že její původní zaměstnavatel jí nepřeposlal dopis na novou adresu (o níž Soud nebyl informován). Předseda senátu Soudu proto výjimečně umožnil prodloužení lhůty k doplnění. Nová lhůta uplynula 22. listopadu 2012, k žádnému doplnění nicméně nedošlo.

Jednací řád Soudu a praxe určování spravedlivého zadostiučinění

Jednací řád Soudu (přijatý plénem podle čl. 25 Úmluvy) stanoví v příslušné části platné k danému času:

Článek 60 - Žádost o spravedlivé zadostiučinění

Stěžovatel, který požaduje, aby mu bylo Soudem přiznáno spravedlivé zadostiučinění podle článku 41 Úmluvy v případě, že je konstatováno porušení jeho práv zaručených Úmluvou, musí za tímto účelem předložit zvláštní žádost.

Nerozhodne-li předseda senátu jinak, stěžovatel musí vyčíslit své nároky a doložit je potřebnými doklady ve lhůtě, která mu byla stanovena pro předložení stanoviska k meritu věci.

Jestliže stěžovatel nerespektuje shora stanovené podmínky, senát může jeho nároky nebo jejich část odmítnout.

Nároky stěžovatele jsou předloženy žalované vládě k vyjádření.

(...)

Článek 75 - Rozhodnutí o otázce spravedlivého zadostiučinění

Konstatuje-li senát nebo výbor porušení Úmluvy nebo jejích Protokolů, rozhoduje stejným rozsudkem o aplikaci článku 41 Úmluvy, pokud byl předložen specifikovaný návrh ve smyslu článku 60 jednacího řádu a pokud je tato otázka připravena k posouzení; jinak ji zcela nebo zčásti vyhradí k pozdějšímu projednání a stanoví postup dalšího řízení.

Směrnice o vypořádávání spravedlivého zadostiučinění (vydaná předsedou soudu podle čl. 32 Jednacího řádu 28. března 2007) stanoví:

Stěžovatelé jsou upozorněni, že soulad s formálními a materiálními požadavky stanovenými Úmluvou a Jednacím řádem jsou podmínkou přiznání spravedlivého zadostiučinění.

Podání nároků na spravedlivé zadostiučinění: formální požadavky

Lhůta a další formální požadavky pro podání nároku jsou stanoveny v článku 60 Jednacího řádu Soudu ... Soud proto vyžaduje explicitně vyjádřený nárok, podpořený příslušnými důkazy, nesplnění [této podmínky] může vést k nepřiznání nároku. (...)

III. Podání nároků na spravedlivé zadostiučinění: materiální požadavky

(...)

Cílem přiznání nároku na nemateriální újmu je poskytnutí finančního odškodnění za nemateriální újmu, jako třeba mentální nebo fyzické utrpení.

Povaha nemateriální újmy vylučuje přesné vyčíslení. Pokud vznikla škoda a Soud má za to, že její finanční odškodnění je nezbytné, posoudí její výši na základě přiměřenosti a standardů plynoucích ze své judikatury.

Stěžovatelé, kteří se domáhají odškodnění za nemateriální újmu, mohou upřesnit sumu, kterou považují za přiměřenou. Stěžovatelé, kteří se považují za oběti více porušení, mohou požadovat jednotnou částku pokrývající všechna domnělá porušení, nebo jednotlivé částky ve vztahu ke každému porušení.

(...)

Odškodnění přiznané Soudem má obvykle podobu sumy peněz, kterou má oběti nebo obětem porušení vyplatit smluvní strana Úmluvy. Pouze ve výjimečných případech může Soud posoudit následný příkaz k ukončení nebo nápravě porušení. Soud nicméně může v rámci své diskrece poskytnout návod k vykonání svého rozsudku (čl. 46 Úmluvy).

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 2 ÚMLUVY

Stěžovatel namítal v souladu s čl. 2 Úmluvy, že jeho syn Murad zemřel za okolností odhalujících nezákonné a nepřiměřené použití smrtelné síly. Stěžovatel dále také tvrdil, že v daném případě nedošlo k provedení účinného a efektivního vyšetřování.

Článek 2 Úmluvy stanoví:

„1. Právo každého na život je chráněno zákonem. Nikdo nesmí být úmyslně zbaven života kromě výkonu soudem uloženého trestu následujícího po uznání viny za spáchání trestného činu, pro který zákon ukládá tento trest.

Zbavení života se nebude považovat za způsobené v rozporu s tímto článkem, jestliže bude vyplývat z použití síly, které není víc než zcela nezbytné, při:

- a) obraně každé osoby proti nezákonnému násilí;
- b) provádění zákonného zatčení nebo zabránění útěku osoby zákonně zadržené;
- c) zákonně uskutečněné akci za účelem potlačení nepokojů nebo vzpoury.“

Rozsudek senátu Soudu

První senát Soudu ve svém rozsudku ze dne 5. listopadu 2015 dospěl k závěru o porušení čl. 2 Úmluvy v jeho materiální i procesní části. Rozsudek obsahoval následující závěry ve vztahu k stížnosti podle čl. 2 Úmluvy:

Soud zaprvé poznamenává, že trestní vyšetřování bylo zahájeno bezprostředně po smrti stěžovatelova syna (k tomu srov. opačně Lyapin proti Rusku, rozsudek ze dne 24. 7. 2014, č. 46956/09, § 128–133).

Zadruhé, tvrzení stěžovatele o podjatosti vyšetřujícího orgánu nebo znalců nebylo určité a podložené. Soud proto neměl žádný důvod dospět k závěru, že zde existovalo hierarchické nebo

institucionální přepojení mezi odpovědnými osobami a osobami, které vedly vyšetřování (...).

Zatřetí, co se týče důkladnosti snahy orgánů identifikovat osobu, která zapříčinila smrt oběti, Soud zopakoval, že u vyšetřování zabití mají příslušné vyšetřující orgány obvykle k dispozici klíčové důkazy zejména na počátku vyšetřování. Tělo oběti, místo činu, očitá svědectví a použitý materiál jako náboje a nábojnice, pomáhají vyšetřovatelům a poskytují jim ukazatele v nejzazší fázi pátrání (srov. Er a další proti Turecku, rozsudek ze dne 31. 7. 2012, č. 23016/04, § 54). Úkolem Soudu v projednávaném případě je rozhodnout, zda s ohledem na zvláštní tvrzení a argumenty stran došlo ve vyšetřování k nedostatkům, které znemožnily identifikování osoby odpovědné za zranění a smrt oběti.

49.-50. Z dostupného materiálu plyne, že v průběhu vyšetřování bylo podrobena výslechu více než 70 osob (...). Stěžovatel ve své stížnosti nicméně odkazoval zejména na nedostatečnou kvalitu znaleckých posudků. (...) Vnitrostátní orgány vycházely z předpokladu, že smrt oběti byla důsledkem použití zbraně příslušníkem zvláštní mobilní jednotky, které bylo v rozporu s vnitrostátními předpisy, jelikož střelba slzotvorným granátem přímo na fyzickou osobu není přiměřená. Vyšetřující orgány se usilovaly posoudit kompatibilitu nalezeného úlomku náboje a zbraní příslušných důstojníků, kteří se účastnili akce.

(...) Zajištění řádného komparativního forenzního přezkumu trvalo více než 8 měsíců, a další 3 měsíce, než Forenzní vědecký Institut vypracoval odpověď.

Kromě výše uvedených neodůvodněných prodlev Soud také poukázal na to, že vnitrostátní orgány nedokázaly zajistit zachování klíčových důkazů. V této souvislosti Soud připomíná, že účinně vyšetřování musí být schopné vést k identifikaci a potrestání odpovědných osob. (...) Ztráta důkazu pocházejícího z těla oběti vyžadovala okamžité a důsledné prošetření (...)

Vláda tvrdila, že účinnost vnitrostátního vyšetřování nebyla ovlivněna ztrátou důkazu, jelikož k této ztrátě došlo až poté, co vyšetřovatelé vyčerpali všechny prostředky, včetně forenzního komparativního přezkumu. Vyšetřování nemohlo být dokončeno z důvodu objektivní nemožnosti identifikovat příslušnou zbraň.

(...) Není jasné, proč nový forenzní znalec dostal k testování Volna nábojnice místo skutečně použitého typu zbraně ... vláda také nedoložila, jaké technické problémy měl Institut při provádění forenzní analýzy.

Soud rovněž nemůže jinak než zdůraznit, že všechna dostupná rozhodnutí, včetně posledního z roku 2011, se týkají zastavení vyšetřování. Neobsahují žádnou prezentaci nebo analýzu existujících důkazů jako např. výpovědi ohledně události z 25. dubna 2006. Stěžovateli tak nebyly poskytnuty žádné oficiální závěry ohledně smrti jeho syna.

Konečně, z předložených materiálů neplyne, že došlo k jakémukoliv adekvátnímu disciplinárnímu či trestnímu vyšetřování nadřízených osob, které byly pověřeny dohledem nad důstojníky zapojenými do události 25. dubna 2006.

Společně s předchozími úvahami tak Soud musí uzavřít, že vnitrostátní orgány nevyčerpaly všechny rozumné a aplikovatelné prostředky, které mohly napomoci k identifikování střelce a vyjasnění dalších relevantních okolností případu.

Z tohoto důvodu došlo k porušení čl. 2 Úmluvy v jeho procesní části.

Posouzení Soudem

Stěžovatel se na Velký senát obrátil s tou samou stížností podle čl. 2 a vláda nepředložila žádné další doplnění.

Soud podpořil závěry první sekce a konstatoval, že došlo k porušení čl. 2 Úmluvy v jeho materiální i procesní části.

APLIKACE ČLÁNKU 41 ÚMLUVY

Článek 41 Úmluvy stanoví:

„Jestliže Soud prohlásí, že byla porušena Úmluva nebo její protokoly, a jestliže vnitrostátní právo zúčastněné Vysoké smluvní strany umožňuje jen částečné odstranění důsledků tohoto porušení, Soud přizná v případě potřeby poškozené straně spravedlivé zadostiučinění.“

Nemajetková újma

Zjištění prvního senátu

První senát Soudu ve svém rozsudku ze dne 5. listopadu 2015 vzal v potaz, že stěžovatel ve stanovené lhůtě nepředložil žádný návrh na spravedlivé zadostiučinění, a proto konstatoval, že za obvyklých okolností by nedošlo k přiznání žádné náhrady. Nicméně s přihlédnutím k pravomoci podle čl. 41 Úmluvy a předchozí judikatury, v níž Soud výjimečně shledal spravedlivým přiznat odškodnění nemateriální újmy i tam, kde podobný nárok nebyl vznesen, se senát rozhodl zadostiučinění přiznat. Tento závěr byl ovlivněn zejména výjimečnou závažností porušení Úmluvy a absencí jakéhokoliv vnitrostátního odškodnění (...).

Stanoviska stran řízení před Velkým senátem

a) Stěžovatel

Stěžovatel tvrdil, že návrh na spravedlivé zadostiučinění přednesl ve své stížnosti (srov. odst. 38 výše), nicméně uznal, že v další fázi nesplnil formální požadavky písemné komunikace. Stěžovatel nicméně tvrdil, že žádné z ustanovení Úmluvy nebo Jednacího řádu nebrání Soudu v tom, aby přiznal náhradu i za absence explicitního návrhu od stěžovatele. Naopak, čl. 41 Úmluvy zakládá nárok pro přiznání takové náhrady. Článek 60 odst. 3 Jednacího řádu dále uvádí, že Soud „může“ odmítnout nárok jako celek nebo v části, pokud stěžovatel nesplní procesní požadavky. To znamená, že není zakázané, aby Soud přiznal náhradu i tehdy, když stěžovatel v příslušné fázi řízení nesplnil požadavek předložit explicitní návrh. Takový postup není v rozporu se zásadou subsidiarity, jelikož rozhodnutí o přiznání či nepřiznání náhrady zůstává v pravomoci Soudu.

Jak bylo jasně uvedeno ve stížnosti, stěžovatel se u Soudu domáhal konstatování porušení Úmluvy a také získání odškodnění. Mělo by být proto akceptováno, že stěžovatel vznesl svůj nárok, nicméně jej nekvantifikoval.

(...)

Hodnocení Soudu

Soud se zabýval otázkou, zda existoval „návrh“ na spravedlivé zadostiučinění ve smyslu Jednacího řádu Soudu, a pak zda musí přiznat náhradu nemajetkové újmy, a zda za okolností daného projednávaného případu je přiznání této náhrady přiměřené.

a) Zda zde existoval „návrh“ na spravedlivé zadostiučinění

i) Obecné zásady a zavedená praxe

Soud zopakoval, že čl. 41 Úmluvy (cit. výše) jej zmocňuje k přiznání spravedlivého zadostiučinění poškozené straně řízení, pokud je to vhodné (srov. Karácsony a další proti Maďarsku, rozsudek velkého senátu ze dne 17. 5. 2016, č. 42461/13).

Článek 41 neukládá stěžovatelům nebo jejich právním zástupcům žádné procesní požadavky (...). Jisté požadavky nicméně plynou z Jednacího řádu a příslušné směrnice (cit. v odst. 41 a 42 výše), které mají založit procesní rámec výkonu rozsudků Soudu.

Na základě výše uvedených ustanovení je převládající praxí Soudu, že indikování stěžovatelova přání získat odškodnění ve vztahu k tvrzenému porušení ve stížnosti nemůže zmírnit nedostatek a neschopnost předložit „návrh“ na spravedlivé zadostiučinění v průběhu komunikační fáze řízení. Soud proto obvykle takovéto vyjádření odmítá vzít v potaz (srov. Mancini proti Itálii, rozsudek ze dne 8. 5. 2011, č. 44955/98, § 28–29; Fadil Zilmay proti Turecku, rozsudek ze dne 21. 7. 2005, č. 28171/02, § 26–27; Miltayev a Meltayeva proti Rusku, rozsudek ze dne 15. 1. 2013, č. 8455/06, § 62; Andelkovic proti Srbsku, rozsudek ze dne 9. 4. 2013, č. 1401/08, § 33; naopak srov. Burdov proti Rusku, rozsudek ze dne 7. 5. 2002, č. 59498/00, § 44–47; Gorodnitchev proti Rusku, rozsudek ze dne 24. 5. 2007, č. 52058/99, § 142–143; Čalkovskis proti Lotyšsku, rozsudek ze dne 24. 7. 2014, č. 22205/13, § 233–237; Neshkov a další proti Bulharsku, rozsudek ze dne 27. 1. 2015, č. 36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12 a 9717/13, § 302–303; a Blesa Rodríguez proti Španělsku, rozsudek ze dne 1. 12. 2015, č. 61131/12, § 47–48).

ii) Aplikace zásad a zavedené praxe na projednávaný případ

Soud úvodem shledal vhodné určit, zda „nárok“ na přiměřené zadostiučinění byl v projednávané věci před Soudem učiněn, a pokud ano, zda je tento nárok v souladu s existujícími formálními/procesními požadavky.

Soud připomíná, že stěžovatel ve své stížnosti uvedl přání získat peněžité odškodnění (byť bez specifikování typu škody a výše částky) ve vztahu k porušení Úmluvy, včetně jejího čl. 2. V průběhu komunikační fáze řízení (srov. odst. 39 výše) Soud jasně sdělil právnímu zástupci stěžovatele dopisem, že samotné přání týkající se zadostiučinění nezhojuje nedostatek explicitně artikulovaného „návrhu“. Ve světle obecných zásad Soudu a zavedené praxe, samotná indikace přání získat peněžité odškodnění v úvodní fázi řízení, v roce 2008, není „návrhem“ ve smyslu čl. 60 Jednacího řádu (...).

Dále není sporu o tom, že žádný „návrh“ na spravedlivé zadostiučinění nebyl vznesen ani v průběhu komunikační fáze řízení před prvním senátem Soudu v roce 2012.

Konečně, Soud připomíná také skutečnost, že právní zástupci stěžovatele předložili Velkému senátu návrh na „potvrzení rozsudku“ prvního senátu (srov. odst. 52 výše). Soud nepotřebuje určit, zda by tento návrh měl být vykládán jako řádně artikulovaný „návrh“ na spravedlivé zadostiučinění vůči nemateriální újmě. Ani čl. 41 Úmluvy ani Jednací řád Soudu nspecifikuje, zda je přípustné přiznat spravedlivé zadostiučinění vůči nemateriální újmě poprvé v řízení u velkého senátu. Praxe předchozí judikatury podle čl. 43 Úmluvy nicméně ukazuje, že nárok na spravedlivé zadostiučinění zůstává v této fázi stejný jako nárok předložený senátu Soudu; stěžovatel může doplnit pouze náklady týkající se řízení před velkým senátem (srov. Lupeni Greek Catholic Parish a další proti Rumunsku, rozsudek velkého senátu z 29. 11. 2016, č. 76943/11; a také Khan proti Německu, rozsudek velkého senátu ze dne 21. 9. 2016, č. 38030/12).

b) Zda měl Soud pravomoc přiznat spravedlivé zadostiučinění za absence řádného „návrhu“ a zda je případně přiznat takové odškodnění v projednávané věci

i) Přehled zásad, pravidel a přístupů vztahujících se k spravedlivému zadostiučinění

Soud úvodem připomíná, že vůči stížnostem podaným podle čl. 34 Úmluvy má plnit dvojí roli: (i) nastolit spravedlnost v individuálních případech rozeznáním porušení práv a svobod poškozené strany plynoucích z Úmluvy a protokolů, a tedy, je-li to nezbytné, přiznáním spravedlivého zadostiučinění (ii) osvětlit, zajistit a rozvinout pravidla založené Úmluvou, a tak přispět k monitorování závazků států coby smluvních stran (...). Přiznání finanční částky stěžovatelům přes institut spravedlivého zadostiučinění není pouze jedním z hlavních úkolů Soudu, ale je úkolem přímo souvisejícím s čl. 19 Úmluvy a dohledem nad dodržováním závazků států, které jim plynou z Úmluvy (srov. Salah proti Nizozemí, rozsudek ze dne 6. 7. 2006, č. 8196/02).

Soud také připomíná, že v kontextu výkonu rozsudků podle čl. 46 Úmluvy, takový rozsudek, v němž Soud shledá porušení Úmluvy, zakládá dotčenému státu právní povinnost ukončit toto porušení a odškodnit jeho důsledky způsobem, který co nejlépe obnoví a znovunastolí situaci existující před porušením. Smluvní státy (...) si mohou zvolit prostředky plnění rozsudku, v němž Soud shledal porušení. Diskreční pravomoc států rozhodnout se pro způsob výkonu rozsudku odráží svobodu volby způsobu, jakým smluvní státy zajišťují dodržování práv a svobod (...).

Soud má pravomoc přiznat poškozené straně takové zadostiučinění, které se mu jeví býti přiměřené (čl. 41 Úmluvy), pokud vnitrostátní právní úprava nepovoluje nápravu, nebo ji povoluje pouze částečně. Pravidlo podmínky vyčerpání všech vnitrostátních opravných prostředků podle čl. 35 odst. 1 Úmluvy se nicméně na spravedlivé zadostiučinění nevztahuje (... srov. Salah, cit. výše; a také Jalloh proti Německu, rozsudek velkého senátu ze dne 11. 7. 2006, č. 54810/00, velký senát).

Článek 41 Úmluvy (...) neupřesňuje, zda existence „návrhu“ je podmínkou pro to, aby Soud mohl vykonat svou diskreční pravomoc. V rozhodné době (v roce 2012) Jednací řád Soudu obsahoval podmínku vztahující se k spravedlivému zadostiučinění, včetně požadavku vznést „návrh“ v určené lhůtě v rámci komunikační fáze řízení u sekce Soudu. Tyto požadavky jsou určeny stěžovatelům a jejich právním zástupcům (...). Z čl. 60 odst. 3 Jednacího řádu dále plyne, že Soud „může“ v případě, kdy stěžovatel (nebo jeho právní zástupce) tyto požadavky nesplnil, vyvodit negativní důsledky.

Převládající praxe Soudu je taková, že obvykle přihlíží pouze na skutečně vznesené nároky a neposuzuje z vlastního podnětu, zda byl stěžovatel jinak poškozen (srov. The Sunday Times proti Spojenému království (č. 1), rozsudek ze dne 6. 11. 1980, § 14; srov. také mj. Kaya a další proti Turecku, rozsudek ze dne 24. 10. 2006, č. 4451/02, § 56–57; a Al-Dulimi a Montana Management Inc. proti Švýcarsku, rozsudek velkého senátu ze dne 21. 6. 2006, stížnost č. 5809/08, § 159–60).

Soud však v minulosti ve výjimečných případech shledal nezbytné přiznat peněžitou náhradu ve vztahu k nemateriální újmě i tehdy, kdy nebyl vznesen žádný návrh, a to s ohledem na výjimečné okolnosti případu, jako například absolutní povahu chráněného práva či svobody (srov. ve vztahu k porušení čl. 2 Úmluvy Kats a další proti Ukrajině, rozsudek ze dne 18. 12. 2008, č. 29971/04, ..., ve vztahu k porušení čl. 5 Úmluvy ... Crabtree proti České republice, rozsudek ze dne 25. 2. 2010, č. 41116/04 ...).

Zásada ne ultra petitem (soud je vázán žalobním návrhem žalobce), na níž odkazovala dotčená vláda, nachází své hlavní uplatnění za situace, kdy návrh na spravedlivé zadostiučinění je nižší než částka obvykle udělovaná Soudem za obdobných okolností (srov. například Mateescu proti Rumunsku, rozsudek ze dne 14. 1. 2014, č. 1944/10; Rummi proti Estonsku, rozsudek ze dne 15. 1. 2015, č. 63362/09; Neshkov a další, cit. výše; a Yevdokimov a další proti Rusku, rozsudek ze dne 16. 2. 2016, č. 27236/05).

Na druhou stranu, žádná ze zásad ani články 60 či 75 nikdy nebránily Soudu aplikovat jistý stupeň

flexibility ve vztahu k nemajetkové újmě, například při přezkoumávání nároku, v rámci něhož stěžovatelé nekvantifikovali částku a ponechali její určení na diskreci Soudu (srov. mj. Guzzardi proti Itálii, rozsudek ze dne 6. 11. 1980, § 112-14; Blesa Rodríguez, cit. výše, § 47-48; Frumkin proti Rusku, rozsudek ze dne 5. 1. 2016, č. 74568/12 § 180-82; Svetlana Vasilyeva proti Rusku, rozsudek ze dne 5. 4. 2016, č. 10775/09, § 43-45; Sürer proti Turecku, rozsudek ze dne 31. 3. 2016, č. 20184/06, § 49-51; srovnej s Mihi proti Rumunsku, rozsudek ze dne 1. 3. 2016, č. 36903/13, § 82-84 ...).

V této souvislosti Soud zdůraznil, a to zejména s ohledem na spravedlivé zadostiučinění ve vztahu k nemajetkové újmě, že jeho vodící zásadou je princip rovnosti, který zahrnuje flexibilitu a objektivní zvážení toho, co je spravedlivé a přiměřené daným okolnostem případu, včetně nejen postavení stěžovatele, ale celkového kontextu v němž došlo k porušení Úmluvy (srov. Varnava a další, cit. výše, odst. 224; a Al-Jedda proti Spojenému království, rozsudek velkého senátu ze dne 7. 7. 2011, stížnost č. 27021/08, § 114). Přiznání náhrady Soudem ve vztahu k nemajetkové újmě slouží jako uznání skutečnosti, že újma vznikla v důsledku porušení základního práva, a reflektuje závažnost této újmy (ibid.).

ii) Postup Soudu v případě absence řádného návrhu

74.-75. Článek 41 Úmluvy uděluje Soudu pravomoc přiznat spravedlivé zadostiučinění ([„Soud přizná“ v českém znění], „shall...afford“ v anglickém znění, „accorde“ ve francouzském znění) a povoluje Soudu diskreci v rozhodnutí ([v českém znění „v případě potřeby“], „if necessary“ v anglickém znění; „s’ il y a lieu“ ve francouzském znění, srov. Guzzardi, cit. výše, odst. 114). Výkon této diskrece zahrnuje také rozhodnutí o odmítnutí přiznání majetkového odškodnění, nebo o snížení přiznané částky. Pochopitelně zahrnuje také rozhodnutí o přiznání odškodnění. (...).

Jelikož je čl. 41 Úmluvy základním právním ustanovením o spravedlivém zadostiučinění, norma vyšší hierarchické síly (srov. mutatis murandis , Czprus proti Turecku, rozhodnutí velkého senátu ze dne 12. 5. 2004, č. 25781/94), a norma, která je aplikovatelná v kontextu systému ochrany lidských práv mezi smluvními stranami, Soud obvykle nepostupuje při posuzování spravedlivého zadostiučinění z vlastního podnětu. Nicméně, Úmluva ani její protokoly mu v takovémto postupu nebrání. Soud proto má pravomoc přiznat, rozumným způsobem a v omezené míře, spravedlivé zadostiučinění za nemajetkovou újmu plynoucí z výjimečných skutečností daného případu, i když nedošlo k řádnému vznesení návrhu v souladu s Jednacím řádem Soudu. (...)

S ohledem na výše uvedená konstatování má Soud za vhodné přijmout ve výjimečných situacích následující postup. Nejprve, než dojde k zvážení hájitelných tvrzení ve prospěch udělení náhrady i za absence řádného návrhu, je nezbytné určit, že byla splněna řada prerekvizit.

a) Prerekvizity

Soud pokládá za možné, že stěžovatel se může rozhodnout omezit (ab initio nebo v pozdější fázi) svou stížnost u Soudu na konstatování, že jeho práva garantována Úmluvou a protokoly byla porušena příslušným státem, zatímco nebude požadovat u Soudu žádnou finanční náhradu (...) nebo se rozhodne domáhat náhrady na vnitrostátní úrovni (...). Soud proto přikládá obzvláště vysokou důležitost indikacím nesporně ukazujícím, že stěžovatel projevil přání získat peněžité odškodnění nad rámec pouhého konstatování porušení Úmluvy (...).

b) Hájitelné tvrzení

... Soud pak musí posoudit, zda existují hájitelná tvrzení nebo úvahy ve prospěch přiznání náhrady, a to přes to, že stěžovatel nedodržel podmínky čl. 60 Jednacího řádu Soudu, tedy že nevznesl návrh na

nemajetkovou náhradu ve stanovené lhůtě, v průběhu sporného řízení.

- Zvláštní závažnost a dopad porušení a celkový kontext případu

Pokud Soud přiznává náhradu nemateriální újmy z vlastního podnětu, je vhodné vzít v potaz zvláštní závažnost a dopad porušení Úmluvy (například jeho povahu, stupeň), které například výrazně poškodilo morální blaho stěžovatele, jinak závažně ovlivnilo jeho nebo její život, nebo způsobilo jiné výrazné znevýhodnění (...), a také celkový kontext případu.

- Neexistence, nebo částečná neexistence, adekvátních prostředků nápravy na vnitrostátní úrovni

Soud musí dále jako další prvek určit, zda existovala rozumná vyhlídka na získání přiměřeného odškodnění ve smyslu čl. 41 Úmluvy na vnitrostátní úrovni po vydání jeho rozsudku.

iii) Aplikace na projednávaný případ

a) Prerekvizity

Soud má za to, a strany s tímto závěrem souhlasí, že stěžovatel utrpěl nemateriální újmu v důsledku porušení čl. 2 Úmluvy, a že zde existuje kauzální spojení mezi porušením a újmou. Nemajetková újma spočívá v morálním utrpení a stresu stěžovatele v důsledku nezákonného a neoprávněného použití smrtící zbraně vůči jeho synovi, a v důsledku neúplného vyšetřování této události.

Soud příkládá důraz skutečnosti, že stěžovatel si přál a nadále přeje získat peněžitou kompenzaci nad rámec konstatování porušení Úmluvy (...).

b) Hájitelné tvrzení

Soud však také konstatuje, že právní zástupce stěžovatele nevznesl žádný „návrh“ na spravedlivé zadostiučinění v řízení před prvním senátem Soudu, a to i přes explicitní přání stěžovatele (...). Soud je však názoru, že stěžovatel by neměl ipso facto nést negativní důsledky takového nejednání (...).

S ohledem na úvahy v odst. 75 a 76 výše, je hlavní otázkou, kterou se Soud v projednávané věci zabývá, zda existují nějaká hájitelná tvrzení, na základě nichž je nevyhnutné přiznat spravedlivé zadostiučinění stěžovateli.

- Zvláštní závažnost a dopad porušení, a celkový kontext případu

Vycházejí z posouzení prvního senátu Soudu, velký senát uzavřel, že projednávaný případ se týká jak materiální, tak procesní části čl. 2 Úmluvy. (...) Konstatování porušení Úmluvy podle Soudu nezakládá samo o sobě dostatečné spravedlivé zadostiučinění a obzvláštní závažnost a dopad porušení a celkový kontext případu svědčí ve prospěch přiznání spravedlivého zadostiučinění.

- Neexistence, nebo částečná neexistence, adekvátních prostředků nápravy na vnitrostátní úrovni

Soud také poznamenává, že zde není žádná možnost restitution in integrum. Bez ohledu na případná individuální nebo obecná opatření, která mohou být přijata na vnitrostátní úrovni ve smyslu čl. 46 Úmluvy, podklady, které má Soud k dispozici, nijak nasvědčují tomu, že byla prokázána existence nějaké přiměřené naděje na odškodnění (...).

V kontextu stížnosti podle článků 2 a 3 Úmluvy, odškodnění a náprava, které jsou úměrné porušení, vyžadují za normálních okolností řádné vyšetřování, které může vést k potrestání odpovědných a k majetkové kompenzaci (srov. ... Gäfgen proti Německu, rozsudek velkého senátu ze dne 1. 6. 2010,

č. 22978/05, § 121-30; Mustafa Tunç a Fecire Tunç proti Turecku, rozsudek velkého senátu ze dne 14. 4. 2015, č. 24014/05; a Jeronovičs, cit. výše. Srov. také Kopylov proti Rusku, rozsudek ze dne 29. 7. 2010, č. 3933/04; a Razzakov proti Rusku, rozsudek ze dne 5. 2. 2015, č. 57519/09, § 50). Je také nutno poukázat, že stěžovatel žádné odškodnění nedostal (...).

Vláda nenaznačila, že by měl stěžovatel k dispozici takové domácí prostředky nápravy, které by poskytovaly rozumné očekávání odškodnění porušení Úmluvy (...). Z dostupných informací vyplývá, že trestní vyšetřování bylo zastaveno od roku 2011, a nebylo přijato žádné konečné vnitrostátní rozhodnutí, které by se zabývalo meritem stěžovatelovy trestní stížnosti a zákonnosti použití zbraní. Zatímco se zdá, že po rozsudku Soudu by aplikace trestního řádu mohla vést k možnosti obnovení trestního vyšetřování, Soud poznamenává, že od události uběhlo 9 let, což je doba, která může negativně ovlivnit případné prostředky nápravy.

(...) Soud proto nenašel žádnou indikaci, a dotčená vláda to nijak nevyvrátila, že by vnitrostátní právo umožňovalo odpovídající náhradu s ohledem na zjištění Soudu ohledně smrti stěžovatelova syna (srov. mutatis mutandis, Tarariyeva proti Rusku, rozsudek ze dne 14. 12. 2006, č. 4353/03; Dedovskiy a další proti Rusku, rozsudek ze dne 9. 3. 2006, č. 59261/00; Denis Vasilyev proti Rusku, rozsudek ze dne 17. 12. 2009, č. 32704/04; a Islaova proti Rusku, rozsudek ze dne 30. 4. 2015, č. 5713/11).

iv) Závěr

Po přezkoumání vyjádření stran a s ohledem na celkové úvahy velký senát souhlasí, že projednávaný případ obsahuje zvláštní okolnosti, které volají po přiznání spravedlivého zadostiučinění v kontextu nemajetkové újmy, bez ohledu na to, zda byl řádně předložen návrh (opačně viz Schatschaschwili, cit. výše). Soud svoje posouzení založil na zásadě ekvity a dospěl k závěru o přiznání 50 000 eur stěžovateli coby náhradu nemajetkové újmy (...).

(...)

Z TĚCHTO DŮVODŮ SOUD

Jednomyslně prohlašuje, že došlo k porušení čl. 2 Úmluvy v jeho materiální i procesní části.

Dospěl poměrem hlasů 14 ke 3, že

(a) vláda musí stěžovateli vyplatit do tří měsíců 50 000 eur, a jakoukoliv související daň za spravedlivé zadostiučinění.

(...).

Oddělená stanoviska

K rozsudku velkého senátu byla připojena dvě souhlasná stanoviska soudkyně Nussberger a soudce Lemmens, a odlišná stanoviska soudců Raimondiho, soudkyně O'Leary a soudce Ranzoni. Soudci Nussberger(ová) a Lemmens, byť byli přesvědčeni, že nárok na náhradu nemajetkové újmy byl oprávněný, souhlasili s mnoha výčitkami vůči odůvodnění velkého senátu. Zdůraznili, že Jednací řád je jednoznačný a konstantně již dekády vykládaný tak, že přiznání náhrady nemajetkovou újmy je podmíněno explicitním návrhem. Článek 42 Úmluvy sice Soudu zakládá jistou diskreční pravomoc přiznat nebo nepřiznat náhradu, nicméně nikoliv diskreci, zda dodržet procesní pravidla. V celé řadě případů Soud nepřiznal náhradu a spravedlivé zadostiučinění právě z důvodu absence nezbytného nároku. Podle soudců mohl nicméně velký senát využít své zvláštní pravomoci: stěžovatelovo podání, v němž žádal o potvrzení rozsudku prvního senátu Soudu, tak mohlo být interpretováno jednoduše

jako nový nárok na náhradu nemateriální újmy. Soudci rovněž shledali, že pokud by v budoucnu mělo docházet k aplikaci výjimek z ne ultra petitem pravidla, bylo by vhodné změnit znění čl. 60 Jednacího řádu.

Disentující soudci Raimondi, O'Leary a Ranzoni v relativně dlouhém odlišném stanovisku nesouhlasili s názorem většiny velkého senátu, podle které Soud může a měl by přiznat materiální a nemateriální náhradu i za nepřítomnosti explicitního nároku na spravedlivé zadostiučinění. Článek 41 Úmluvy podle soudců nepodporuje takovýto postup a zásadním způsobem překopává existující procesní pravidla, navíc na základě velmi vágně definovaných kritérií, v rámci nichž má, překvapivě, existence pouze částečného odškodnění na vnitrostátní úrovni, kritérium jinak zásadní pro určování opatření k výkonu rozsudků, zcela upozaděnou a marginální pozici. Velký senát podle soudců překročil svou pravomoc svěřenou smluvními stranami, a navíc porušil zásadu právní jistoty, jelikož se výrazně odchýlil od své vlastní ustálené praxe a předchozí judikatury.

(Zpracovala Katarína Šipulová, MSt, Ph.D.)